

Iz prakse za prakso

Stanje arhivskega gradiva zadrug v Arhivu Republike Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana ter njegova uporaba

IRENA LAČEN-BENEDIČIČ, NATAŠA BUDNA

S pričujočim referatom sva se namenili podati nekaj osnovnih podatkov o arhivskem gradivu zadrug v Arhivu Republike Slovenije in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Predstaviti želiva koliko in kakšno ter v katerih fondih je arhivsko gradivo zadrug v obeh arhivih, stopnjo urejenosti gradiva oz. njegovo dostopnost.

Indikator pomena gradiva je prav gotovo zanimanje zanj s strani uporabnikov, zato bova skušali podati še nekaj podatkov s tega področja: kdo uporablja gradivo, s kakšnim namenom in od kod črpa podatke. Pri tem je zanimivo, da je pogostejše kot gradivo zadrug uporabljeno gradivo uprave ali sodišče, ki se nanaša na zadrug.

Arhiv Republike Slovenije

V ARS je gradivo zadrug največkrat med *gospodarskimi* fondih. Skupaj ga je tu približno 148 tm. Po zadnji inventuri (leta 1994) smo naredili začasni popis gradiva, ki prej sploh ni bilo dostopno, in je sedaj delno urejeno: združeno je v dveh večjih fondih: fond **Zveza slovenskih zadrug** (1900-1947, ust. 1899) obsega 38 tm, fond **Zadružna zveza v Ljubljani** (1899-1947, ust. 1907) pa 52 tm. Tretji večji združni fond je **Iniciativni združni odbor za Slovenijo** (1912-1948, ust. 1946; obsega 7,5 tm). Zadružno gradivo je tudi v fondu **Kranjske kmetijske družbe v Ljubljani**, ki je bila od leta 1933 registrirana kot zadruga z omejenim jamstvom. Pri Ministrstvu za finance je delovala **Komisija za likvidacijo kreditnih zadrug** (1911-1963, ust. 1947), ki je samostojen fond in obsega več kot 6 tm. Za vse navedene fonde obstaja arhivski popis, ki je nastal ob inventuri (v nadaljevanju inventurni popis). Poleg teh so še 4 fondih kreditnih zadrug in 2 "nekmetski" zadrugi; zadružno gradivo je pri fondu **Zbornice za trgovino, obrt in industrijo** (1848-1947, približno 5 tm), pri **Gospodarski zbornici Slovenije** (1961-1978) in **Narodni banki Slovenije** (1952-1962) pa je še približno 1 tm tega gradiva.

Pri *negospodarskih fondih* je nekaj gradiva zadrug pri **Kraljevski banski upravi Dravske banovine** - oddelek za trgovino, obrt in industrijo (1929-1941; 138 konvolutov oz. pribl. 4 tm) in pri fondih *uprave po letu 1945*: Mi-

nistrstvo za poljedelstvo LRS (1945-1946), Ministrstvo za kmetijstvo LRS (1948-1951), Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo LRS (1945-1951), Ministrstvo za trgovino in prekrbo LRS (1945-1951). Tu sta okrog 2 tm zadružnega gradiva.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Tudi v ZAL je arhivsko gradivo zadrug praviloma uvrščeno med *gospodarske fonde*. V Enoti za ljubljansko in obljublansko območje Zgodovinskega arhiva Ljubljana je med gospodarskimi fondih skoraj 17 tm arhivskega gradiva zadrug. Od tega je malo več kot 9 tm gradiva kmetijskih zadrug, 4,6 tm konzumnih (nabavljalnih) zadrug, 1 tm denarnih zadrug (hranilnic in posojilnic) ter nekaj več kot 2 tm ostalih proizvodnih nekmetijskih (obrotnih, gradbenih) zadrug.

V vseh preostalih štirih enotah Zgodovinskega arhiva Ljubljana (Novo mesto, Kranj, Škofja Loka in Idrija) imajo med *gospodarskimi* fondih skupaj skoraj 47 tm zadružnega gradiva.¹ Gradivo je tudi pri drugih gospodarskih fondih, v Ljubljani npr. pri fondu Mizarstvo Vič, pri Mestni hranilnici ljubljanski in nekaterih drugih denarnih zavodih.

Pri *negospodarskih fondih* je gradivo zadrug moč najti pri *upravi* (pri krajevnih, mestnih, občinskih ljudskih odborih (npr. v fondu MLO Ljubljana, industrija in obrt - obrtne nabavno-prodajne zadrug, 1947-1951) in v fondih občin (npr. Občina Vič gradivo hranilnic)). Pri *šolskem resorju* najdemo gradivo zadružnih šol, pri *sodnem* pa sodni register zadrug pri Okrožnem gospodarskem sodišču (1848-1954), ki je pomemben vir predvsem za upravno-pravne uporabnike. Teh fondov je v ljubljanski in obljublanski enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana okrog 10.

Dostopnost gradiva

Arhiv Republike Slovenije

Doslej uporabnikom večinoma nedostopno gradivo smo delno uredili; narejeni so inventurni

¹ Dolenjska 19,3 tm, Gorenjska okrog 2,5 tm, Škofja Loka 12,2 tm, Idrija 12,8 tm.

popisi. Pri iskanju se uporabniki najlažje orientirajo po kraju, kjer je zadruga delovala. Največa zadruga fonda **Zveza slovenskih zadrug in Zadruga zveza v Ljubljani** vsebujeta v nekaterih primerih gradivo istih zadrug, ker so le-te spadale najprej pod eno, nato pod drugo. Izločanje gradiva posameznih zadrug bi bilo nesmiselno in težavno delo, predvsem, ker ga je moč najti že s sedanjim popisom (po krajih). Bolj natančen je popis tretjega najboljšežnejšega zadruga fonda - **Iniciativnega zadruga odbora za Slovenijo** - prav tako z možnostjo iskanja gradiva po krajih.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Za skoraj vse fonde obstajajo arhivski popisi. Nekoliko manj natančno je popisanih v vseh enotah ZAL 11 fondov oz. ok. 2 tm gradiva².

Čas in kategorije gradiva

Arhiv Republike Slovenije

Najdlje v preteklosti sega gradivo fonda **Kmetijske posojilnice za Ljubljano in okolico** - v leto 1881. V prejšnje stoletje segata še fonda **Okrajna posojilnica Litija (1894)** in **Zadruga zveza v Ljubljani (1899)**. Sicer je gradivo omejeno na čas med letom 1900 in drugo svetovno vojno.

Glede kategorij gradiva ugotovimo, da fondi vsebujejo zelo podobno gradivo. Če vzamemo pod drobnogled štiri najboljšežnejše fonde v ARS (**Zveza slovenskih zadrug**, **Zadruga zveza v Ljubljani**, **Iniciativni zadruga odbor za Slovenijo** in **Komisija za likvidacijo kreditnih zadrug**) vidimo, da je pri Zvezi slovenskih zadrug in Zadruga zvezi Slovenije največ revizijskih poročil - zaradi narave njunega dela. Enakomerno so zastopani zapisniki sej, finančna dokumentacija, najmanj pa je imenikov članov. Pri Komisiji za likvidacijo kreditnih zadrug je seveda največ likvidacijskih zapisnikov in bilanc likvidiranih zadrug, je pa še korespondenca in kupne pogodbe itd. Zanimivi so popisni listi zadrug pri Iniciativnem zadruga odboru za Slovenijo, ki jih je izdajal Državni statistični urad DFJ. V tem fondu so še letna poročila, zapisniki strokovne komisije za izvedbo valorizacije...

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Tudi v ZAL se največ gradiva uvršča v čas pred in med drugo svetovno vojno. Gradivo kmetijskih zadrug večinoma zajema čas prvih povojnih let. Najdlje v preteklosti sega v ljubljanski in obljublanski enoti med zadruga fonda **Prvo delavsko konzumno društvo Lju-**

bljana (1895-1948), ki je bilo ob ustanovitvi registrirano kot zadruga.

Pri zadruga gradivu med kategorijami gradiva prednjačijo zapisniki sej raznih odborov, svetov, zborov, načelstev, kolegijev, ravnateljstev... Sledijo ustanovne listine (vpisi v register, pravila, statuti) in finančna dokumentacija (bilance, zaključni računi, glavne in blagajniške knjige, knjige vinkulacij). Drugi manj pogosto zastopani dokumenti so seznami članov in matične knjige zaposlenih, poročila in kronike, gradbena dokumentacija, revizijska poročila, delovodniki, korespondenca, okrožnice, hranilne knjižice, likvidacije, fotografije.

Kdo uporablja gradivo zadrug?

Uporabnike delimo na znanstveno-raziskovalne in upravno-pravne. Slednji uporabljajo gradivo zgolj za informativne namene, za pridobivanje informacij, ki so potrebne v upravnem, sodnem ali drugem postopku. Uporabniki z znanstveno-raziskovalnega področja so študenti in raziskovalci.

Arhiv Republike Slovenije

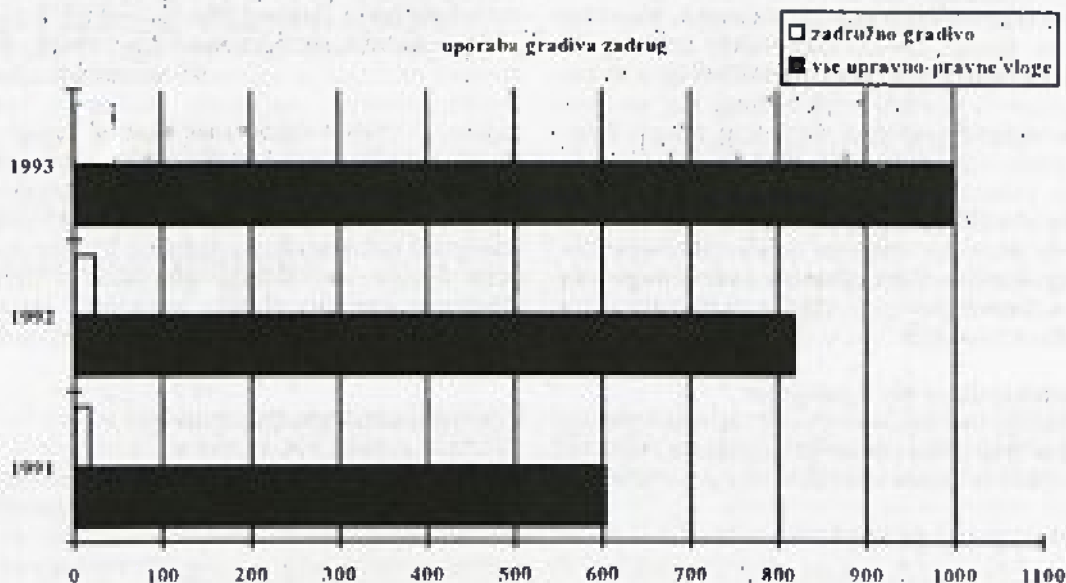
Med uporabniki jih je bilo nekaj več z znanstvenega področja. Z upravnega področja jih je bilo zaradi nedostopnosti gradiva malo. Vseh je bilo med 1991 in 1994 7, od tega 4 z znanstvenega področja. Pri tem je treba dodati še tiste, ki se skrivajo med številnimi denacionalizacijskimi vlogami in se nanašajo na zadruga gradivo.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Obratno je bilo v ZAL - uporabniki so bili večinoma z upravno-pravnega področja. Teh je bilo v času od leta 1991 do konca 1993 88 (od 2418; 3,6%). Viden je trend naraščanja upravnih vlog in s tem tudi naraščanje števila vlog za gradivo zadrug: leta 1991 jih je bilo 18 (skoraj 3% vseh upravnih vlog), naslednje leto 24 (2,9%), leta 1993 pa že 46 (4,6%). Vzrok so denacionalizacijski postopki. Uporabniki z upravnega področja so arhivsko gradivo zadrug uporabljali za dokazovanje lastninske pravice (ugotavljanje zadruga in privatne lastnine), za dokazovanje delovne dobe ter tudi za splošne podatke o zadrugah.

Uporabnikov z znanstveno-raziskovalnega področja, ki so uporabljali arhivsko gradivo zadrug oz. takšno gradivo, ki se na zadruga nanaša, je bilo bistveno manj: med letom 1990 in koncem leta 1993 7 (letno v povprečju manj kot 0,5% vseh uporabnikov s tega področja). Dva raziskovalca sta se ukvarjala z denarnimi zadrugami, po eden s stavbno, železniškimi in železničarsko nabavljalo zadruga, trgovskimi in kmečkimi zadrugami.

² 5 fondov v Enoti Škofja Loka, 3 fondov v Enoti za Gorenjsko v Kranju in prav toliko v Enoti za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu.

Kakšne vrste gradiva največ uporabljajo?

Arhiv Republike Slovenije

Zaradi nedostopnosti večine združnih fondov so uporabniki z upravno-pravnega področja uporabljali v glavnem register zadrug pri Zbornici za trgovino, obrt in industrijo. Uporabniki z znanstveno-raziskovalnega področja so uporabljali zaključna in letna poročila, pravila zadrug, revizijska poročila...

Zgodovinski arhiv Ljubljana

Velika večina upravnih vlog (77,3%) je bila rešena s pomočjo registra zadrug pri Okrožnem gospodarskem sodišču in pripadajočimi spisi. Sicer so uporabniki uporabljali gradivo posameznih zadrug.

Za raziskovalce pomembne kategorije gradiva zadrug

Ena od informativno zelo bogatih vrst gradiva so prav gotovo **revizijska poročila**. Revizije sta opravljali obe zvezi, vsaka nad svojimi članicami, vsako drugo leto. V poročilu so poleg revizijske komisije (revizor, načelnik oz. član načelstva in blagajnik) navedeni vsi pomembni podatki o zadrugi: datum ustanovitve, število članov, koliko jih je v preteklem letu izstópilo, pristopilo, stanje in vpisni delež. Sledijo informacije o načelstvu, o nadzornem odboru, o po-

slovanju zadruge, o blagajniških zadevah, zavarovanju imetja. Navedeni so dolžniki, slabi plačniki kreditov. Revizijsko poročilo navaja finančno stanje zadruge, promet, obrestno mero in tudi navodila za odpravo pomanjkljivosti pri poslovanju zadruge.

Revizijska poročila so bila tudi natisnjena. Ta v obliki vprašalnika navajajo zgoraj omenjene podatke.

Drug pomemben vir so **poročila in računski zaključki**. Za posamezna leta so tudi tiskani. Navedeni so podatki o članih, deležih, posojilih, hranilnih vlogah, stanje rezervnega sklada, čisti dobiček... Navedeno je, h kateri združni zvezi spada zadruga. Na koncu so imena načelnika in načelstva ter knjigovodje.

Pomemben vir so še **pravila zadruge**. Ta podajajo vse informacije o zadrugi ob njeni ustanovitvi: njen sedež, namen, denarna sredstva, pogoje včlanjenja, finančne zadeve, pogoje za likvidacijo, navedena je pripadnost združni zvezi, prehodne določbe (načelnik, odborniki...).

VIRI, LITERATURA:

- Matični listi uporabnikov v ARS in ZAL
- Arhivski popisi fondov ob inventuri
- Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gradivo in razprave 11, Ljubljana 1992
- Poslovník čitalnice in sprejemne pisarne v ZAL, sprejet 17. 11. 1989